

Marita Brčić Kuljiš

Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Sinjska 2, HR–21000 Split
mbrcic@ffst.hr

John Rawls i sloboda političkog govora

Slučaj *Trump vs. Twitter*¹

Sažetak

*Slobodan politički govor – shvaćen kao (1) pravo na javno kritiziranje vlasti, (2) pravo na zastupanje teorija i ideologija koje su suprotne vladajućoj, (3) pravo zagovaranja političkih i institucionalnih promjena itd. – onaj je govor koji omogućava temeljno razlikovanje demokratskih i nedemokratskih sustava. U sklopu rasprava o slobodnom političkom govoru posebno su važne rasprave koje se odnose na sâm sadržaj slobode političkog govora, koji mogu poticati pobunu protiv političkog poretka, zagovarati rasizam, širiti govor mržnje ili npr. otkrivanje državnih tajni. S obzirom na navedeno, u ovom ćemo radu otvoriti raspravu o slobodi političkog govora u Rawlsovu političkom liberalizmu s posebnim naglaskom na ideju javnog uma. Da rasprava ne bi ostala na razini teorijske analize, Rawlsovo ćemo shvaćanje slobode političkog govora dodatno analizirati i kroz slučaj *Trump vs. Twitter*.*

Ključne riječi

javni um, politički liberalizam, John Rawls, razložnost, slobodan politički govor, *Trump vs. Twitter*

»Kongres neće donositi zakon [...] koji ograničava slobodu govora.«²

»Nepostojanje kažnjivog djela pozivanja na nasilnu promjenu vlasti istinski je pragmatičan test slobode govora.«³

1. Uvod

Sloboda govora temeljno je ljudsko pravo, koje je ugrađeno i u liberalno demokratske ustave te upisano u *Opću deklaraciju o ljudskim pravima*⁴ i *Povelju Europske unije o temeljnim pravima*.⁵ Sa slobodom mišljenja, slobodom savjesti, slobodom vjeroispovijesti i slobodom izražavanja, sloboda govora

1

Odnos Donalda Trumpa, 45. američkog predsjednika koji je tu dužnost obnašao od 2017. do 2021. godine, i Twittera, online društvene platforme koja služi za slanje kratkih poruka i novosti, tzv. »mikro-blogging«, vrlo je složen te kontinuirano izaziva rasprave najčešće u virtualnom prostoru. Na temelju velikog broja dostupnih informacija na internetu, među ostalim objavama, Trump je 18. prosinca 2020. godine na Twitteru objavio poruku: »Statistički nemoguće da smo izgubili izbore 2020. Veliki prosvjed u D. C. 6. siječnja. Budite tamo, bit će divlje«. Trump je navedenom porukom poručio da se ne slaže s rezultatima predsjedničkih izbora, a za koje je

čitavo vrijeme tvrdio da su namješteni. Vidi više na: »Remarks by President Trump on the Election«, *Trumpwhitehouse.archives.gov* (5. 12. 2020.). Dostupno na: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-election/> (pristupljeno 20. 12. 2022.). Kao što je poznato, 6. siječnja 2021. godine dogodio se napad na Capitol Hill, odnosno na zgradu Kongresa u kojoj su se zastupnici okupili da bi potvrdili pobjedu Joea Bidena na predsjedničkim izborima. U napadu i neredima koji su se dogodili taj dan ozlijeđeno je preko 140 policajaca, od kojih je jedan preminuo, dok su dvojica izvršila samoubojstvo. Smrtno su nastradala i trojica

prema liberalnim (John Locke, Adam Smith, John Stuart Mill), ali i konzervativnim misliocima (Thomas Hobbes) predstavlja, kako nam navodi Isaiah Berlin, onaj dio ljudske egzistencije koji bi trebao ostati neovisan o sferi državne vlasti – kako bi se spriječio svaki oblik despotizma.⁶ Ipak, govoriti o apsolutnoj slobodi govora u svakom kontekstu otvara niz pitanja, dok analize pokazuju kako su neka područja slobode govora, kako ćemo vidjeti, ipak na određen način vrijednija od drugih.⁷ Vrijednost sloboda, pa tako i slobode govora, možemo procjenjivati i na temelju toga u kojoj mjeri neka sloboda otvara prostor drugim slobodama, tj. u kojoj mjeri širi prostor sloboda uopće. Jedno je područje slobode govora, koje se obično smatra pretpostavkom slobode uopće, i sloboda političkog govora. Slobodan politički govor – ovdje primarno shvaćen kao (1) pravo na javno kritiziranje vlasti, (2) pravo na zastupanje teorija i ideologija koje su suprotne vladajućoj, (3) pravo zagovaranja političkih i institucionalnih promjena itd. – onaj je govor koji omogućava temeljno razlikovanje demokratskih i nedemokratskih sustava. Stoga se sloboda političkog govora može smatrati pretpostavkom i preduvjetom demokracije. Wojciech Sadurski naglašava kako je slobodan politički govor jednoglasno prihvaćen pristajanjem građana na demokratski poredak.⁸ To znači da su se građani, odlučivši se za demokraciju, odlučili i za slobodu (političkog) govora u njezinoj punini.

Vijeće Europe objavilo je 2022. godine dokument pod nazivom *Freedom of Political Speech. An Imperative for Democracy* [hrv. *Sloboda političkog govora. Imperativ za demokraciju*], u kojemu navodi kako se u demokratskom društvu, utemeljenom na vladavini prava, treba omogućiti izražavanje političkih ideja koje dovode u pitanje postojeći politički poredak. To je ukorijenjeno u samoj srži demokracije koja treba omogućiti rasprave o različitim političkim programima, čak i onima koji dovode u pitanje način na koji je neka država trenutno organizirana. Jedini su preduvjeti da rasprave budu miroljubive te da ne štete demokraciji.⁹ Ovaj je zadnji preduvjet, a koji se odnosi na zaštitu demokracije, ključan jer, kako navodi Sadurski, inzistirati na tome da svaki politički govor, bez obzira na njegov sadržaj, treba jednako zaštititi, bilo bi očito apsurdno i štetno za slobodu govora.¹⁰ Eric Barendt nam stoga kaže kako su u sklopu rasprava o slobodnom političkom govoru posebno važne rasprave koje se odnose na sâm sadržaj slobode političkog govora. Ovdje je riječ o raspravama koje, primjerice, potiču pobunu protiv političkog poretka, zagovaraju rasizam, govor mržnje ili otkrivanje državnih tajni i sl.¹¹

U tom ćemo kontekstu otvoriti raspravu o slobodi političkog govora u Rawlsovu političkom liberalizmu s posebnim naglaskom na ideji javnog uma, a da rasprava ne bi ostala na razini teorijske analize, Rawlsovo ćemo shvaćanje slobode političkog govora dodatno analizirati i kroz slučaj *Trump vs. Twitter*.

2. Okvir slobode političkog govora u Rawlsovu političkom liberalizmu

Rawls, kako ćemo vidjeti, slobodi političkog govora daje poseban status. Međutim, da bismo mogli razumjeti u čemu je posebnost slobode političkog govora u političkom liberalizmu, potrebno je pojasniti okvir koji potonju posebnost i omogućava. Okvir sadržava dva ključna dijela: *prvenstvo sloboda* i *ideju javnog uma*. U ovom dijelu rada prikazat ćemo ta dva ključna dijela, a sve kako bismo kasnije mogli predstaviti Rawlsovo viđenje slobode političkog govora uopće.

2.1. Prvenstvo osnovnih sloboda u političkom liberalizmu

S obzirom na to da osnovne slobode uzima kao najvažnije političke vrijednosti, Rawlsov se politički liberalizam često naziva i »liberalizmom slobode«. ¹² Iako je Rawlsova teorija doživjela niz promjena tijekom njegova filozofskog razvoja, ono što je ostalo stabilno i čvrsto u svim tim transformacijama upravo je prvenstvo osnovnih (političkih) sloboda ¹³ u odnosu na ostale (političke) vrijednosti. ¹⁴ To nam je vidljivo u načelima »pravednosti kao pravičnosti« koje su građani zatvorenog društva izabrali u izvornom položaju iza vela neznanja:

napadača. Procjena štete iznosi oko 1,5 milijuna dolara. Istraživanje Kongresa pokazalo je kako su upravo Trumpove poruke – objavljene, među ostalim, i na Twitteru – mobilizirale krajnje desničarske ekstremiste da se okupe u Washingtonu DC te da izvrše napad na zgradu Kongresa. Twitter je 8. siječnja 2021. godine trajno zatvorio profil/račun Donalda Trumpa. Dolaskom Elona Muska na čelo Twittera, Trumpu je re-aktiviran račun, ali ne zadugo. Vidi više: Brian Duignan, »January 6 U.S. Capitol attack«, *Encyclopedia Britannica* (7. 1. 2023.). Dostupno na: <https://www.britannica.com/event/January-6-U-S-Capitol-attack> (pristupljeno 22. 1. 2023.).

2
Usp. Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država, »Elonis v. U.S.«, *Uscourts.gov*. Dostupno na: <https://www.uscourts.gov/educational-resources/educational-activities/elonis-v-us> (pristupljeno 12. 12. 2022.).

3
Harry J. Kalven, *The Negro and the First Amendment*, University of Chicago Press, Chicago 1966., str. 16. Vidi više u: John Rawls, *Politički liberalizam*, prev. Filip Grčić, KruZak, Zagreb 2000., str. 305.

4
Vlada Republike Hrvatske, »Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima«, *Narodne novine* (27. 11. 2009.). Dostupno na https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html (pristupljeno 12. 12. 2022.).

5
Europski parlament, »Povelja Europske unije o temeljnim pravima«, *Eur-lex.europa.eu*. Dostupno na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT> (pristupljeno 12. 12. 2022.).

6
Isaiah Berlin, *Liberty. Incorporating Four Essays on Liberty*, Henry Hardy (ur.), Oxford University Press, Oxford 2002., str. 173.

7
Wojciech Sadurski, *Freedom of Speech and Its Limits*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht – Boston – London 1999., str. 38.

8
Ibid., str. 38.

9
Europski parlament, »Freedom of political speech: an imperative for democracy«, *Rm.coe.int* (6. 10. 2022.). Dostupno na: <https://rm.coe.int/0900001680a86af5> (pristupljeno 12. 12. 2022.).

10
W. Sadurski, *Freedom of Speech and Its Limits*, str. 38.

11
Vidi više u: Eric M. Barendt, *Freedom of Speech*, Oxford University Press, Oxford 2007.

12
Samuel Freeman, *Rawls*, Routledge, London – New York 2007., str. 63. Vidi više u: Marita Brčić Kuljiš, *Teorija pravednosti u političkom liberalizmu. Pokušaj spašavanja liberalne demokracije u filozofiji Johna Rawlsa*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2016.

13
John Rawls radi reviziju prvog načela pravednosti više puta. Prva i najvažnija izmjena posljedica je kritika iznesenih u članku Herbert L. A. Hart, »Rawls on Liberty and Its Priority«, u: Norman Daniels (ur.), *Reading Rawls. Critical Studies on Rawls' 'A Theory of Justice'*, Stanford University Press, Stanford 1989., str. 233. Na temelju upućenih kritika, Rawls u prvom načelu pravednosti »slobodu« zamjenjuje »slobodama«. Vidi više u: John Rawls, »Replay to Alexander and Musgrave«, u: John Rawls, *Collected Papers*, Samuel Freeman (ur.), Harvard University Press, Cambridge – London 2001., str. 232–254. Vidi više u: M. Brčić Kuljiš, *Teorija pravednosti u političkom liberalizmu*.

14
John Gray, *Two Faces of Liberalism*, The Polity Press, New York 2000., str. 70.

- a) Svaka osoba ima jednako pravo na u potpunosti adekvatnu shemu jednakih osnovnih prava i sloboda koja je spojiva s tom istom shemom za sve, dok u toj shemi jednakim političkim slobodama, i samo tim slobodama, valja jamčiti njihovu pravičnu vrijednost.
- b) Društvene i ekonomske nejednakosti trebaju zadovoljiti dva uvjeta: prvo, trebaju se odnositi na službe i položaje dostupne svima pod uvjetima pravične jednakosti mogućnosti. Kao drugo, trebaju biti od najveće koristi za najlošije stojeće članove društva.¹⁵

Prvenstvo osnovnih sloboda iskazano u prvom načelu u odnosu na drugo načelo (tj. pravičnu jednakost mogućnosti i načelo razlike), Rawls brani na minimalno dva načina: *leksički prioritet*¹⁶ i *primarna dobra*.¹⁷ Osim toga, osnovne su slobode preduvjet za sve druge slobode.¹⁸ Primjerice, iako sloboda mišljenja, kako Lucas Swaine navodi, nije politička sloboda, ona – kao prva na listi osnovnih sloboda – osigurava realizaciju političkih sloboda kao što su: slobode savjesti, sloboda govora, sloboda tiska, pravo na slobodno udruživanje itd.¹⁹

Bez obzira na koji se način lista osnovnih sloboda oblikovala (npr. sagledavanjem uspješnih demokratskih poredaka i sloboda koje su ustavom zaštićene,²⁰ analitičkim ukazivanjem na slobode koje osiguravaju političke i društvene uvjete bitne za razvoj i potpuno izvršavanje dviju moralnih moći i sl.),²¹ osnovne slobode imaju apsolutnu prednost u odnosu na razloge javnog dobra i perfekcionističke vrijednosti.²² To zapravo znači da se prvenstvo osnovnih sloboda u praksi može uskratiti ili ograničiti isključivo zbog druge ili drugih osnovnih sloboda, ali nikada radi nekih drugih razloga.²³ Joh Gray ističe da je upravo to ključna razlika između Rawlsa i Milla, jer se za Milla sloboda može ograničiti samo da bi se spriječila povreda drugoga (tzv. »načelo ne-štetnosti«), dok se za Rawlsa sloboda može ograničiti i radi zaštite drugih sloboda.²⁴ U političkom se liberalizmu osnovne slobode međusobno ograničavaju, ali su i samoograničavajuće. Ako želimo veću slobodu za sebe, to možemo ostvariti samo ako je ista veća sloboda dodijeljena i drugima.

Colin Macleod navodi kako se u Rawlsovoj teoriji vrijednost slobode govora kao osnovne slobode ne temelji na vrijednosti slobode *per se*, upravo zato što Rawls radi razliku između različitih vrsta govora (npr. umjetnički, znanstveni, politički i književni). Tako različitim vrstama govora pripada i različita, ali odgovarajuća vrsta vrijednosne zaštite. Vrijednost se osnovnih sloboda određuje i s obzirom na to koliko pridonose razvoju moralnih moći slobodnih i jednakih građana.²⁵

To koliko su osnovne slobode važne za Rawlsa, on potvrđuje pozicionirajući ih na prvo mjesto na listi primarnih dobara.²⁶ Primarna dobra skup su svih onih društvenih uvjeta, ali i potrebnih sredstava koja nam omogućavaju razvijanje i izvršavanje moralnih moći: *osjećaj za pravednost* (povezana s konceptom razložnosti) i *sposobnost za poimanje vlastitog dobra* (povezana s konceptom racionalnosti). Rawls je odnos razložnosti i racionalnosti ugradio i u samu konstrukciju izvornog položaja, čime je potvrdio njihovu ključnu ulogu u razvoju koncepcije pravednosti kao pravičnosti.

Za Rawlsa, racionalnost je sposobnost koja građaninu omogućava da u kontekstu svoje vlastite obuhvatne doktrine oblikuje, realizira i revidira svoju vlastitu koncepciju dobra.²⁷ Ovdje se jasno ukazuje na to zašto je sloboda mišljenja, pa šodno tome i sloboda govora, osnovna sloboda. Da bi građanin mogao oblikovati, pa zatim i revidirati svoju koncepciju dobra, on mora biti u stanju svoju koncepciju misaono artikulirati i slobodno izraziti. Međutim, taj

je zahtjev uvjetovan osjećajem za pravednost koja nas potiče da predložene koncepcije dobra budu usklađene s izabranim načelima pravednosti, odnosno da budu razložno prihvatljive su-građanima političke zajednice. Na taj se način otvara prostor za realizaciju pravednosti i stabilnosti u društvu.

Pravednost i stabilnost ovise i o tzv. »središnjem području primjene« osnovnih sloboda.²⁸ U dobro uređenom demokratskom društvu, ustav – kao pravedna politička procedura – jamči središnje područje primjene osnovnih sloboda tako da ih štiti, osigurava prvenstvo i pravičnu vrijednost jednakih političkih sloboda.²⁹ Zato je kod Rawlsa riječ o ustavnoj demokraciji koja, zahvaljujući zaštiti osnovnih sloboda, otvara prostor razvoju pluralizma u političkoj zajednici.

Na tom tragu, Rawls smatra da je kulturni pluralizam rezultat djelovanja slobodnog ljudskog uma pod slobodnim institucijama. To je osigurano pr-

15

Iako je Rawls u svojoj teoriji imao različite verzije izabranih načela, ovdje ćemo se poslužiti verzijom koja je predložena u tekstu »Ideja preklapajućeg konsenzusa«. Vidi više u: John Rawls, »The Idea of an Overlapping Consensus«, *Oxford Journal of Legal Studies* 7 (1987) 1, str. 1–25, ovdje str. 5.

16

John Rawls, *A Theory of Justice*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 1971., str. 43. S obzirom na to da su izabrana načela stvar izbora, tj. nisu samoevidentna, Rawls se u *A Theory of Justice* koristio leksičkim prioritetom. Leksički prioritet, kako smo pokazali, zahtijeva zadovoljavanje prvog načela prije nego što se krene na zadovoljavanje drugog načela, a onda prvi dio drugog prije nego se zadovolji drugi dio drugog načela. Iako se načela rangiraju u nizu, ne traži se postizanje ravnoteže između njih jer prvo načelo, prema leksičkom prioritetu, treba imati apsolutni primat u odnosu na sljedeće načelo. Vidi više u: M. Brčić Kuljiš, *Teorija pravednosti u političkom liberalizmu*.

17

John Rawls, *Justice as Fairness. A Restatement*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2003., str. 60. Lista primarnih dobara počiva na ideji društva kao pravičnog sustava društvene kooperacije, pa im je zadatak sukladno tome omogućiti svakoj individui, kao punopravnom članu društvene kooperacije, realizaciju vlastite koncepcije dobra. Jedini je preduvjet da koncepcija dobra treba biti razložna. Vidi također u: M. Brčić Kuljiš, *Teorija pravednosti u političkom liberalizmu*.

18

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 276.

19

Lucas Swaine, »Freedom of Thought as a Basic Liberty«, *Political Theory* 46 (2018) 3,

str. 405–425, ovdje str. 409, doi: <https://doi.org/10.1177/0090591716676293>.

20

J. Rawls, *Justice as Fairness. A Restatement*, str. 45.

21

Ibid., str. 45. Moralne moći kod Rawlsa: osjećaj za pravednost i sposobnost za neku koncepciju dobra. Navedene moralne moći prikazat ćemo dalje kroz tekst.

22

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 263.

23

Ibid., str. 264.

24

J. Gray, *Two Faces of Liberalism*, str. 85.

25

Colin Macleod, »Freedom of speech«, u: Jon Mandle, David A. Reidy (ur.), *The Cambridge Rawls Lexicon*, Cambridge 2015., str. 301–304, ovdje str. 302, doi: <https://doi.org/10.1017/cbo9781139026741.081>.

26

John Rawls navodi pet vrsta primarnih dobara koje predstavlja i u *A Theory of Justice* (1971.), a kasnije i u *Political liberalism* (1993.) Vidi više u: J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 275.

27

John Rawls, »Kantovski konstruktivizam u moralnoj teoriji«, *Politička misao* 41 (2004) 3, prev. Ana Matan, str. 3–48, ovdje str. 12–13.

28

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 264.

29

Ibid., str. 300.

venstvom osnovnih sloboda. Kada su građani spremni predlagati i prihvaćati pravične uvjete suradnje, možemo pretpostaviti kako su u društvu osigurani uvjeti razložnog pluralizma. Naime, razložni pluralizam ovisi o razložnim građanima, tj. građanima koji svoje koncepcije dobra oblikuju u skladu s idejom dobro uređenog društva.

»Razložne osobe, kažemo, nisu pokrenute općim dobrom kao takvim, nego željom, radi nje same, za društvenim svijetom u kojemu one, kao slobodne i jednake, mogu kooperirati s drugima na temelju uvjeta koje svi mogu prihvatiti. One inzistiraju na tome da unutar toga svijeta vrijedi recipročnost kako bi svi izvukli neku korist zajedno s drugima.«³⁰

Rawlsovo nam shvaćanje razložnosti poručuje da je naša (tj. politička) zajednica obilježena političkim vrijednostima koje su, odnosno mogu biti, prihvatljive građanima bez obzira na duboke razlike u njihovim razložnim vjerskim, filozofskim i moralnim doktrinama. Da bi Rawls mogao obraniti takvu poziciju, bilo je nužno da svoju teoriju oblikuje za zatvorenu političku zajednicu u koju se ulazi rođenjem, a napušta samo smrću. Građani se u takvom zatvorenom društvu odgajaju u skladu s postojećom demokratskom političkom kulturom koja im omogućava razvoj građanskog identiteta. Ključnu ulogu u tom procesu ima i ideja javnog uma, koja djeluje kao zajednički okvir unutar kojeg će svaki građanin biti u mogućnosti, s pozicije svoje obuhvatne razložne doktrine, realizirati vlastito individualno dobro, odnosno svoje slobode.

2.2. *Ideja javnog uma*

Vidjeli smo ranije kako prvenstvo osnovnih sloboda omogućava uspostavu kulturnog pluralizma u društvu, pa je shodno tome potrebno pronaći način da se zagwarantirane slobode očuvaju, i to ne samo putem ustava koji im štiti legalnost, nego i putem javnosti koja će im jamčiti legitimnost.

Legitimnost u političkom liberalizmu, odnosno (prešutna) suglasnost građana, proizlazi iz Rawlsove ugovorne teorije. Vidjeli smo ranije da je Rawls razložnost i racionalnost ugradio u izvorni položaj, i dok se racionalnost odnosi na sposobnost razvoja vlastite koncepcije dobra, razložnost omogućava građanima usuglašavanje oko korpusa političkih, ali i moralnih³¹ vrijednosti koje uređuju odnos ustavne demokratske državne vlasti prema svojim građanima, te njihove odnose jednih prema drugima. Vrijednost razložnosti sadržana je u tome što osigurava da politička koncepcija pravednosti kao pravičnosti (tj. usuglašen korpus političkih i moralnih vrijednosti) može poslužiti kao središnja os tzv. »preklapajućeg konsenzusa«. Tu središnju os, odnosno korpus političkih i moralnih vrijednosti, Rawls naziva »javnim umom«.

»Smisao ideala javnog uma jest da građani svoje fundamentalne rasprave trebaju voditi unutar okvira onoga što svaki od njih smatra političkom koncepcijom pravednosti osnovanom na vrijednostima za koje se može razložno očekivati da će ih drugi prihvatiti, a svaki je od njih u dobroj vjeri spreman tako shvaćenu koncepciju braniti.«³²

U takvom kontekstu svaki građanin može prihvatiti političke vrijednosti s pozicije vlastite obuhvatne razložne doktrine, što zapravo znači da preklapajući konsenzus može biti rezultat individualnih odluka građana.³³ Na taj se način osnovnim slobodama, pa tako i političkoj koncepciji pravednosti, osigurava legitimnost.

Vidjeli smo da javni um u sebi sadržava i političke i moralne vrijednosti, dok je najvažnija moralna vrijednost dužnost uljudnosti. Riječ je o moralnoj, a ne pravnoj dužnosti, jer je riječ o dužnosti koja treba ostaviti prostor slobodi

(političkog) govora.³⁴ Za Rawlsa, dužnost uljudnosti oslanja se na načelo reciprocnosti, odnosno na spremnosti građana da predlažu uvjete suradnje koje drugi, kao slobodni i jednaki građani (a ne pod pritiskom ili pod manipulacijom), mogu razložno prihvatiti. To zapravo proizlazi iz moralne moći osjećaja pravednosti/razložnosti koja građanima omogućava razvijanje političkog identiteta. Politički je identitet u Rawlsovoj teoriji utemeljen na razumijevanju i prihvaćanju javne koncepcije pravednosti,³⁵ odnosno na spremnosti građana da poštuju uzuse javnog uma, tj. da budu nepristrani u odlučivanju te spremni saslušati druge. Navedene karakteristike političkog identiteta trebaju, napominje Rawls, biti prisutne uvijek kada se otvori rasprava o bitnim elementima ustava i osnovama pravednosti.³⁶

Navedene rasprave posljedica su toga što javni um, kako Rawls navodi, nikada ne nudi unaprijed gotove odgovore ili rješenja. Javni um to ne može ponuditi jer ne postoji jedan javni um, već postoje obitelji razložnih političkih koncepcija pravednosti koje se tijekom vremena mogu mijenjati,³⁷ a koje mogu ispunjavati javni um.³⁸ Koja će razložna politička koncepcija pravednosti ispunjavati javni um ovisi o naravi i obilježjima same političke zajednice. Međutim, sadržaj javnog uma ne utječe na »ključnu funkciju javnog uma« koja je sadržana u osiguravanju javnog (političkog) okvira unutar kojeg se treba doći do rješenja u raspravi. Navedeni okvir definiran je kriterijem reciprocnosti koji podrazumijeva sudjelovanje slobodnih i jednakih građana koji se uzajamno smatraju razložnim i racionalnim.³⁹ Ako se građanin u raspravi o temeljnim političkim pitanjima poziva na vlastitu obuhvatnu doktrinu te nudi njezine sadržaje kao primjereno rješenje rasprave, on povrjeđuje načelo reciprocnosti i sâm javni um.⁴⁰ Time ujedno dovodi u pitanje stabilnost i pravednost u društvu.

Rawls ideju javnog uma prvenstveno pripisuje državnim službenicima jer se upravo oni kontinuirano bave temeljnim političkim pitanjima. Pod državnim službenicima podrazumijeva šefove izvršne vlasti, zakonodavce, suce (posebno suce Vrhovnog suda), a upravo oni trebaju biti jamci očuvanja i promoviranja sadržaja javnog uma.⁴¹ Dakle, iako su zahtjevi javnog uma jednaki

30

Ibid., str. 45.

31

Moralnost se ovdje odnosi na specifične dužnosti kao što je npr. »dužnost uljudnosti«. Dužnost uljudnosti uključuje sposobnost da svoja načela postupanja uskladimo s političkim vrijednostima javnog uma, ali i sposobnost nepristranosti u odlučivanju, kao i spremnost da se saslušaju drugi. Vidi više u: J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 195.

32

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 203.

33

Ibid., str. 134.

34

Ibid., str. 227.

35

Onora O'Neill, »Political Liberalism and Public Reason: A Critical Notice of John Rawls, Political Liberalism«, *The Philosophical*

Review 106 (1997) 3, str. 411–428, ovdje str. 420, doi: <https://doi.org/10.2307/2998399>. Vidi više u: M. Brčić Kuljiš, *Teorija pravednosti u političkom liberalizmu*.

36

John Rawls, *Pravo naroda i »Preispitivanje ideje javnog uma«*, prev. Sanja Barić et al., Kružak, Zagreb 2000., str. 191.

37

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. xlv.

38

J. Rawls, *Pravo naroda i »Preispitivanje ideje javnog uma«*, str. 161.

39

Ibid., str. 161.

40

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. xlvii.

41

Ibid., str. 155.

za sve, oni se ipak strože, kako Rawls navodi, primjenjuju npr. na suce. Suci u Rawlsovoj teoriji spadaju u posebnu kategoriju jer su upravo oni, u dobro uređenom društvu, najviše odgovorni za ostvarenje ideja javnog uma. Samuel Garrett Zeitlin stoga navodi kako suci, u političkom liberalizmu, analitički prethode građanima.⁴² Time bi se moglo pretpostaviti kako je uloga građana u političkom liberalizmu sporedna, odnosno da postoje nedosljednosti između ustavne demokracije i deliberativne demokracije.

U Rawlsovoj teoriji, suci i njihove presude, pogotovo oni Vrhovnog suda, primjeri su javnog uma, tj. političkih i moralnih vrijednosti, koje predlaže (neka) politička koncepcija pravednosti. Samuel Freeman navodi da suci Vrhovnog suda imaju posebnu odgojnu ulogu u demokraciji.⁴³ Ako suci u svojim presudama javno svjedoče javni um, što bi nužno i trebali, onda osiguravaju da vrijednosti javnog uma ispunjavaju čitavo društvo. To je važno jer navedene vrijednosti trebaju biti podjednako prisutne i u umu građana kada glasuju o bitnim elementima ustava i osnovama pravednosti.⁴⁴

U idealnom slučaju, građani ideju javnog uma ostvaruju onda kada sebe zamišljaju kao zakonodavce. Građani u takvoj zamišljenoj situaciji postavljaju sebi pitanje: kakve bi zakone, u skladu s kriterijem recipročnosti, bilo najrazložnije donijeti? Na temelju toga javno otkrivaju postojanje deliberativnih kapaciteta, tj. sposobnosti koje su im potrebne za sudjelovanje u javnoj raspravi, ali i djelovanju na temelju rezultata javne rasprave.⁴⁵ Javni um, dakle, usko je povezan s koncepcijama demokratskih građana i demokratskih institucija, neovisno o tome što ga Rawls prvenstveno pripisuje državnim službenicima.⁴⁶ Osim toga, građani mogu pratiti i to pridržavaju li se njihovi izabrani predstavnici načela javnog uma ili ne.⁴⁷ Ukoliko državni službenici povjeruju javni um, utoliko zapravo negiraju ideal građanina-zakonodavca. Rawls stoga smatra da su građani dužni takvim (izabranim) državnim službenicima uskratiti povjerenje. Ovdje je riječ o ranije spomenutoj »dužnosti uljudnosti«⁴⁸ koja je, kako Rawls navodi, nužna u demokraciji.

Vidjeli smo da je Rawlsovo »dobro uređeno demokratsko društvo«⁴⁹ dobro uređeno zahvaljujući prvenstvu osnovnih sloboda i ideji javnog uma, a koja s konceptom razložnosti omogućava artikulaciju političkih i moralnih vrijednosti u zajednici. U idućem poglavlju vidjet ćemo kako se u potonju strukturu uklapa sloboda političkog govora.

3. Sloboda političkog govora u političkom liberalizmu

Macleod navodi kako je realizacija moralnih moći u Rawlsovoj teoriji usko povezana s političkim, znanstvenim, književnim i umjetničkim oblicima izražavanja. Zahvaljujući slobodi govora, građanima je omogućeno slobodno iznošenje vlastitih koncepcije dobra, ali i međusobno prepoznavanje pod pretpostavkom da dijele slične obuhvatne razložne doktrine.⁴⁹ Na taj im se način omogućava i sloboda udruživanja. U ovom dijelu rada usmjerit ćemo se na političke oblike izražavanja koji se ostvaruje kroz mogućnost otvorene debate, rasprave i razmatranja političkih pitanja koja preispituju uređenje demokratske države. Zahvaljujući tim aktivnostima, građani imaju pristup moralnim i političkim uvjerenjima, kao i mišljenjima svojih sugrađana, a što im onda omogućava vježbanje i razvoj moralnih moći.⁵⁰ Cas Mudde u svom djelu *On Extremism and Democracy in Europe* [hrv. *O ekstremizmu i demokraciji u Europi*] također navodi kako demokracija najbolje funkcionira kada građani imaju informacije o političkim stavovima svojih sugrađana. Osim

toga, za veliki je broj građana važnije imati pravo izraziti vlastito mišljenje, nego ga implementirati u politiku. U tome je sadržana i terapijska vrijednost slobode (političkog) govora.⁵¹

U uvodnome dijelu rada naveli smo kako se poseban status političkog govora, odnosno snažnija zaštita slobode političkog govora, može potvrditi argumentom iz demokracije. Demokracija kao politički sustav pretpostavlja pravo da se ukaže na postojanje drugačijih političkih opcija i stavova unutar društva. To snaži i hrabri demokraciju. To je jedan od razloga zašto sloboda političkog govora, za razliku od ostalih osnovnih sloboda, ima i dodatnu specifičnost. Da bi pojasnio specifičnost slobode političkog govora, Rawls polazi od onoga što naziva »čvrste točke unutar središnjeg područja slobode političkog govora«. Te točke izvode svoju snagu iz povijesti razvoja ustavnih doktrina i glase:

»... ne postoji nešto takvo kao što je kažnjivo djelo pozivanja na nasilnu promjenu vlasti; ne postoje nikakva prethodna ograničenja slobode tiska, osim u posebnim slučajevima; zastupanje subverzivnih i revolucionarnih doktrina je zaštićeno.«⁵²

Pozivajući se na Harryja Kalvena,⁵³ Rawls navodi kako je slobodno samo ono društvo u kojemu nije moguće oklevetati vlast. Odnosno, svako društvo u kojemu je pozivanje na nasilnu promjenu vlasti kažnjivo djelo, bez obzira na njegova ostala obilježja, nije slobodno društvo. Rawls također navodi kako sama činjenica da pozivanje na nasilnu promjenu vlasti nije kažnjivo djelo stvara uvjete koji osiguravaju i druge aspekte slobode političkog govora – kao što su sloboda medija, sloboda tiska i slobodna rasprava.

Međutim, što ako je slobodan politički govor toliko subverzivan da ugrožava temeljne vrijednosti demokratskog društva? Rawls navodi kako slobodan politički govor, osim što omogućava građanima usavršavanje moralnih moći, u slučaju da se pridržava ustavne procedure (tj. sadržaja javnog uma), može po-

42

Vidi više u: Samuel Garrett Zeitlin, »Rawlsian Jurisprudence and the Limits of Democracy«, *Perspectives on Political Science* 50 (2021) 4, str. 278–288, ovdje str. 283, doi: <https://doi.org/10.1080/10457097.2021.1950488>.

43

Vidi više u: Samuel Freeman, »Public Reason and Political Justifications«, *Fordham Law Review* 72 (2004) 5, str. 2021–2072, ovdje str. 2067.

44

Ibid., str. 2067. Vidi više u: J. Rawls, *Pravo naroda i »Preispitivanje ideje javnog uma«*, str. 191.

45

Joshua Cohen, »For a Democratic Society«, u: Samuel Freeman (ur.), *The Cambridge Companion to Rawls*, Cambridge University Press, Cambridge 2003., str. 86–138, ovdje str. 100, doi: <https://doi.org/10.1017/CCOL0521651670.003>.

46

S. Freeman, »Public Reason and Political Justifications«, str. 2022.

47

J. Rawls, *Pravo naroda i »Preispitivanje ideje javnog uma«*, str. 155.

48

Ibid., str. 156.

49

C. Macleod, »Freedom of speech«, str. 301.

50

Ibid., str. 302.

51

Vidi više u: Cas Mudde, *On Extremism and Democracy in Europe*, Routledge, London 2016., str. 131.

52

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 304.

53

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 305. Rawls se poziva na Harryja J. Kalvena i njegovo djelo iz *The Negro and the First Amendment* iz 1966. godine. Usp. David Schultz, »Harry Kalven Jr.«, *Firstamendment.mtsu.edu* (1. 1. 2008.). Dostupno na: <https://www.mtsu.edu/first-amendment/article/1298/harry-kalven-jr> (pristupljeno 15. 12. 2022).

služiti i kao alternativa subverziji, revoluciji i upotrebi sile jer otvara prostor za artikulaciju suprotstavljenih političkih stavova, pa sukladno tome može i na taj način štiti osnovne slobode. Međutim, sigurno postoji neka točka na kojoj politički govor postaje toliko radikalno da može s pravom biti ograničen. U tom je kontekstu zanimljivo primijetiti da se i sâm Rawls pita: gdje je ta točka?⁵⁴

3.1. Granice Rawlsove slobode političkog govora

Vidjeli smo ranije da je sloboda političkog govora uvjet demokracije te da se demokratski i nedemokratski sustavi razlikuju u pravu na slobodu političkog govora. Međutim, Barendt postavlja pitanje: je li opravdano slobodu govora u političkoj sferi vrednovati na povlašteniji način nego druge slobode govora?⁵⁵ Rawls, naime, povlašteniji status političkog govora temelji na pretpostavci da je slobodan politički govor uključen u »potpuno, informirano i djelotvorno izvršavanje moralnih moći«,⁵⁶ onako kako su one izložene u političkom liberalizmu. U takvom kontekstu, zagovaranje revolucionarnih i subverzivnih doktrina treba biti potpuno zaštićeno, pogotovo kada je riječ o njihovim sadržajima, dok se ograničenja mogu postaviti u pogledu mjesta, vremena i sredstava iznošenja sadržaja.

Obrana prava na subverzivne političke stavove i revoluciju jedno je od najistaknutijih političkih pitanja općenito.⁵⁷ Kada gledamo povijesno, Thomas Hobbes i John Locke, teoretičari društvenog ugovora, u svojim su se stavovima, među ostalim, razlikovali i s obzirom na to jesu li u svojoj teoriji dopuštali ili zabranjivali revoluciju. Dok Hobbes smatra suverena, odnosno *Levijatana* moćnim i imunim na revoluciju, Locke daje ljudima pravo da se pobune i pokrenu revoluciju u slučaju da su žrtve dugotrajne društvene nepravde.⁵⁸ Ta je razlika posljedica njihova različitog shvaćanja ugovorne teorije, ali i prirodnog stanja. Dok se Lockeova ugovorna teorija zasniva na pristanku, tj. privremenom prijenosu prirodnih prava na suverena, kod Hobbesa je situacija ponešto drukčija. Hobbes se slaže oko početnog pristanka u pogledu uspostave društvenog ugovora. Međutim, samim pristankom osobe prenose prirodna prava na suverena na apsolutan način. Iz tog je razloga Hobbesov *Levijatan* apsolutni monarh kojemu se građani nemaju pravo suprotstaviti.⁵⁹ Osim toga, Hobbesovo prirodno stanje nije ništa drugo nego stanje stalne ugroze i straha za vlastiti život, pa se sukladno tome građani i nisu spremni odreći zaštite *Levijatana*, odnosno nisu se spremni (po)vratiti u prirodno stanje. Kod Lockeja je situacija posve drukčija. Njegovo je prirodno stanje »idealno«, odnosno riječ je o stanju u kojemu će građani i nakon revolucije biti zaštićeni i u miru.⁶⁰ Lockeovo pravo na revolucije utjecalo je, bez sumnje, na Američku revoluciju, ali i na Thomasa Jeffersona i osnivače Sjedinjenih Američkih Država,⁶¹ pa su ideje prava na slobodu govora i tiska, kao i prava na prosvjed protiv vlade, ugrađene u slavni Prvi amandman *Povelje o pravima* (engl. *Bill of Rights*),⁶² koji priječi Kongresu donošenje bilo kakvih zakona koji bi ograničavali slobodu govora.

Da se pravo na prosvjed, otpor i revoluciju ne bi zloupotrebljavalo, Locke uvodi ideju o političkoj vrlini.⁶³ Riječ je o vrlini koja jamči da će građani posegnuti za revolucijom samo u slučaju kada su žrtve ili svjedoče društvenoj nepravdi koja je dugotrajna i koja se očito drugim sredstvima ne može riješiti.⁶⁴ Rawls navodi kako raširenost subverzivnih stavova među građanima može ukazivati i na to da su osnovne strukture društva nepravedne i ugnjetavačke, te da ih je sukladno tome potrebno i promijeniti. Zabranjivati subver-

zivne stavove zapravo bi značilo zabranjivati, primjerice, i otvorenu raspravu o nepravdi u društvu, pa je stoga za dobrobit i stabilnost društva važno postojanje mogućnosti da se kroz slobodan politički govor iskaže nezadovoljstvo političkim poretom.

»Ono pretpostavlja da čak i u demokratskom režimu nepostojane i destruktivne društvene snage mogu biti preokrenute revolucionarnim govorom, nepoznate tinjati pod površinskom mirnoćom političkog života, da bi iznenada buknule nekontroliranom snagom koja nosi sve pred sobom. No ako je slobodan govor zajamčen, ozbiljne pritužbe ne prolaze neuočene niti iznenada postaju krajnje opasne. One su javno izgovorene, a u umjereno dobro upravljanoj režimu barem u nekom stupnju bivaju uzete u obzir.«⁶⁵

U svom predavanju na temu slobode političkog govora, Rawls se bavi i argumentima kako ograničenje slobode političkog govora može biti dopušteno u slučaju tzv. »jasne i neposredne opasnosti«, odnosno ako su »riječima upotrijebljene u takvim okolnostima i jesu takve naravi da stvaraju jasnu i neposrednu opasnost da će dovesti do supstancijalnih šteta koje Kongres ima pravo spriječiti.«⁶⁶ U pokušaju da pojasni pravilo jasne i neposredne opasnosti, Rawls navodi niz primjera sudskih presuda na potonju temu,⁶⁷ kao i analize Harryja

54

Ibid., str. 306.

55

E. Barendt, *Freedom of Speech*, str. 154.

56

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 299.

57

U ovom je kontekstu važno spomenuti i ideju građanskog neposluha u Rawlsovoj političkoj teoriji. Građanski neposluh, smatra Rawls, kreće se između legalnog protesta, s jedne strane, i priziva savjesti i raznih oblika otpora, s druge strane. U tom prostoru građanski neposluh označava neslaganja s nekom političkom normom. To je neslaganje na granici »vjernosti« zakonu. Shvaćen na takav način, građanski neposluh razlikuje se od militantnog djelovanja i opstrukcije, odnosno daleko je od organiziranog nasilnog otpora. Vidi više u: J. Rawls, *A theory of Justice*, str. 367. Rawls se navedenom temom nije bavio u svojim kasnijim radovima. Ipak, Rawlsova teorija građanskog neposluha predstavlja važan doprinos suvremenim debatama o moralno opravdanom kršenju zakona u demokratskim poredcima. Vidi više u: Enes Kulenović, »Rawlsova teorija građanskog neposluha: kontekst i kritike«, *Prolegomena* 21 (2022) 1, str. 59–78, doi: <https://doi.org/10.26362/20220105>.

58

Vidi više u: John Winfred O'Toole, *The Right of Revolution. An Analysis of John Locke and Thomas Hobbes' Social Contract Theories*, Boston College, Boston 2011.

59

Frederick Pollock, »Hobbes and Locke: The Social Contract in English Political

Philosophy«, *Journal of the Society of Comparative Legislation* 9 (1908) 1, str. 107–112, ovdje str. 110.

60

Ibid., str. 109.

61

Vidi više u: Kenneth D. Stern, »John Locke and the Declaration of Independence«, *Cleveland State Law Review* 15 (1966) 1, str. 186–195.

62

Vidi više u: »The Bill of Rights: What Does it Say?«, *Archives.gov*. Dostupno na: <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights/what-does-it-say> (pristupljeno 10. 12. 2022).

63

Vidi više u: J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 309, fusnota 60.

64

Vidi više u: Don J. Herzog, *Without Foundations. Justification in Political Theory*, Cornell University Press, Ithaca – New York 1985., str. 79–80. Također usp. J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 309, fusnota 60.

65

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 309.

66

Ibid., str. 311

67

Ibid., str. 331–342. Bilješke o slučajevima koje Rawls navodi u predavanju: »Osnovne slobode«.

Kalvena i Louisa D. Brandeisa.⁶⁸ Rawls nam daje prikaz poznatog slučaja *Brandenburg vs. Ohio* (1969.),⁶⁹ kojim se priznala legitimnost zastupanja subverzivnih stavova u ustavnoj demokraciji, ali ipak ne u svim situacijama. Sud prihvaća načelo:

»... ustavna jamstva slobodnog govora i tiska ne dopuštaju državu da spriječi ili zabrani zagovaranje upotrebe sile ili povrede zakona osim kada je takvo zagovaranje usmjereno poticanju ili stvaranju neposrednih nezakonitih radnji te je vjerojatno da će potaknuti ili izazvati takvu radnju.«⁷⁰

Rawls se ne slaže u potpunosti s izrečenim načelom te navodi kako sama pretpostavka jasne i neposredne opasnost, tj. pozivanje na zaštitu »države od uništenja« i od »ozbiljne štete, političke, ekonomske i moralne«,⁷¹ ne nudi dostatnu argumentaciju – upravo zato što je riječ o preširokim izrazima.⁷² Osim toga, potrebno je pojasniti zahtjev za zabranom slobode političkog govora na temelju pretpostavke da će se nešto dogoditi, a ne da se nešto zbilja dogodilo. Rawls stoga preispituje mogućnost kažnjavanja nekoga na temelju nerealiziranog kaznenog djela. Ako poticanje na subverzivne akcije ostaje samo na razini izgovorene/napisane riječi (tj. sadržaja), onda ono spada pod slobodu političkog govora i kao takvo ne može biti zabranjeno. Odnosno, nije dopušteno kazniti građanina isključivo zbog izgovorenih političkih riječi ili misli.⁷³ Rawls slobodu političkog govora brani do krajnjih granica Prvog amandmana, onako kako su ga zamislili tvorci Ustava, odnosno s pretpostavkom da se govor, ma koliko bio subverzivan, ne smije ograničavati jer je riječ o izražavanju stava.

Slobodan politički govor, kojim se iskazuju subverzivni stavovi ili se zagovara revolucija, najčešće predstavlja skup argumenata i razloga kojim se iskazuje neslaganje s političkim postupcima ili političkim sustavom, pa ga se sukladno tome, smatra Rawls, nikako ne bi trebalo izjednačavati s poticanjem na kazneno djelo – kao što je, primjerice, podmetanje vatre, silovanje ili čak uzrokovanje opasnog stampea.⁷⁴ Javno se zagovaranje subverzivnih stavova treba shvatiti kao iskaz demokracije, a svaki pokušaj njihova ograničenja, kao ograničenja slobode političkog govora, može implicirati suspenziju demokratskih elemenata. Rawls nam naglašava kako institucije u demokratskim društvima nisu tako krhke i nestabilne da bi bile srušene svakim subverzivnim nastojanjima. Osim toga, artikulirane subverzivne ideje mogu ukazivati i na to da nešto u društvu treba mijenjati. Ta promjena, smatra Rawls, može biti korisna za demokraciju.

Jedina situacija u kojoj se, smatra Rawls, može razmatrati o privremenom ograničenju sadržaja političkog govora jest ustavna kriza. Ustavne krize, u prvom redu, krize su samog ustava, a iako predstavljaju i simptom i uzrok političke krize, kako navodi Keith E. Whittington, to dvoje treba razlikovati. Političke krize ne moraju implicirati ustav, a ustavne krize ne moraju imati dramatične posljedice za politički sustav ili društvo u cjelini.⁷⁵ Međutim, ni ustavna kriza sama po sebi ne može biti dostatan razlog za *ad hoc* zabranu slobode političkog govora. Ustavne krize, na primjer, ne moraju postati krize režima, a također ne moraju prijetiti pretvorbom demokratskog režima u autoritarni režim.⁷⁶ Međutim, da bi ustavna kriza mogla izazvati ograničenje slobode političkog govora, potrebno je, kako navodi Rawls, dokazati postojanje razložnih razloga za ustavnu krizu, tj. ne mogu je ljudi na vlasti jednostavno proglasiti.⁷⁷ Razložni su razlozi npr. nemogućnost adekvatnog funkcioniranja političkih institucija i procedura, pa je shodno tome privremena suspenzija osnovnih sloboda (kao i slobode političkog govora) nužna za očuvanje samih

demokratskih institucija i procesa. Vicente Medina smatra kako je Rawslova teza da jedino ustavna kriza može omogućiti suspenziju političkog govora pretjerano zahtjevna jer postoje mnoge hitnije državne situacije (npr. značajna prijetnja javnoj sigurnosti tijekom rata, neposredne ili buduće terorističke prijetnje te stvarni teroristički napad), koje nisu rezultat ustavne krize, niti bi je nužno uzrokovale, ali mogu razložno zahtijevati privremenu suspenziju političkog govora. Stoga se može pretpostaviti da Rawls, kako navodi Medina, pokušavajući ići dalje od presude u slučaju *Brandenburg vs. Ohio* (1969.),⁷⁸ možda dopušta militantnim netolerantnim ljudima da se sakriju iza slobode govora i slobode udruživanja – kako bi formirali političke stranke s ciljem uništenja ustavne demokracije.⁷⁹ Međutim, Rawls se ne bi složio s

68

Louisa D. Brandeisa, američki pravnik i sudac (1856. – 1941.). Vidi više u: »Our Namesake: Louis D. Brandeis«, *Brandeis.edu*. Dostupno na: <https://www.brandeis.edu/about/louis-brandeis.html> (pristupljeno 10. 12. 2022.).

69

Vidi više u: Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država, »*Brandenburg v. Ohio*, 395 U.S. 444 (1969)«, *Supreme.justia.com*. Dostupno na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/395/444/> (pristupljeno 10. 12. 2022.). U predmetu »*Brandenburg protiv Ohija*«, koji je uključivao kazneni progon vođe Ku Klux Klana (KKK) zbog javno izrečenih prijetnji, sud je presudio da se govor može krivično goniti kao poticanje samo ako je »usmjeren na poticanje ili proizvodi neizbježno nezakonito djelovanje i vjerojatno će potaknuti ili proizvesti takvo djelovanje«. Naknadno je Vrhovni sud pojasnio da je kazneni progon prema ovom standardu dopušten samo kada je vjerojatno da će se nasilje dogoditi ili se dogodi neposredno nakon govora koji se procesuiru. Usp. J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 339.

70

Vidi više u: J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 307.

71

Potonje argumente navodi Louisa D. Brandeisa analizirajući neke sudske presude na temu slobode političkog govora. Više više u: Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država, »*Whitney v. California*, 274 U.S. 357 (1927)«, *Supreme.justia.com*. Dostupno na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/274/357/> (pristupljeno 10. 12. 2022.). Vidi više u: J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 335.

72

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 315.

73

Ibid., str. 311.

74

Ibid., str. 307.

75

Vidi više u: Keith E. Whittington, »Yet Another Constitutional Crisis?«, *William & Mary Law Review* 43 (2002) 1–2, str. 2093–2149, ovdje str. 2100.

76

Ibid., str. 2100.

77

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 315–316.

78

»Brandenburška odluka sada je stara 53 godine, ali ostaje obvezujući standard koji određuje kada vlada smije kazniti govor koji promiče nasilje u Sjedinjenim Državama. Istini za volju, međutim, u prvih 30 godina svog postojanja, standard je proizveo malo kontroverzi. Ali onda su se dogodile dvije stvari koje su ponovno otvorile raspravu. Prvi je, naravno, teroristički napad 11. rujna 2001. Drugi je bio pojava interneta, a posebno društvenih medija, kao primarnog modernog sredstva za izražavanje i širenje propagande, uključujući novačenje terorista. Napadi 11. rujna ponovno su uveli ozbiljne strahove od raširenog, politički motiviranog nasilja u Sjedinjenim Državama, zabrinutost koja je bila neaktivna od 1970-ih. Internet je uvelike olakšao terorističkim organizacijama, bilo stranim bilo domaćim, da potajno vrbuju pojedince koji su voljni sudjelovati u terorističkim djelima, a da ih policija ne otkrije. Kao posljedica toga, kada je američki pravosudni sustav počeo razmatrati izazove Prvog amandmana na zakone i kazneni progon protiv terorizma, djelovao je u potpuno novom i promijenjenom okruženju.« – Usp. Ash Bhagwat, »The Impact of 9/11 on Freedom of Expression in the United States«, *VerfBlog* (31. 1. 2022.). Dostupno na: <https://verfassungsblog.de/os4-us-foe/> (pristupljeno 15. 1. 2023.).

79

Vicente Medina »Militant Intolerant People: A Challenge to John Rawls' Political Liberalism«, *Political Studies* 58 (2009) 3, str. 556–571, ovdje str. 566, doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2009.00797.x>.

Medininom opaskom iz više razloga. Najvažniji je razlog taj što obuhvatne doktrine militantnih pojedinaca nisu razložne, pa sukladno tome kao takve i ne mogu pronaći mjesto u dobro uređenom društvu (osim ako nisu uvezene iz vani, a to je kod Rawlsa ponovno nemoguće jer je riječ o zatvorenoj političkoj zajednici).

Kritiku upućuje i Zeitlin, koji upozorava kako Rawls na temelju jednog povijesnog slučaja izvodi prilično široke implikacije za »liberalna demokratska društva« i »ustavne režime«. ⁸⁰ Naime, Rawls je istaknuo sljedeće:

»Takva kriza nije postojala 1862. – 1864.;⁸¹ a ako tada nije postojala, onda sigurno nije postojala ni prije ni kasnije.«⁸²

Rawls tome još dodaje kako se ustavna kriza u zemlji sa snažnom demokratskom tradicijom i snažnim demokratskim institucijama može dogoditi jedino ako su njezin narod i institucije poražene izvana.⁸³ Zeitlin navodi kako je Rawlsova pretpostavka o ustavnoj krizi koja je izazvana izvana vrlo dvojbeno, pogotovo zato što je Rawls primjenjuje općenito na dobro uređena demokratska uređenja.⁸⁴ Međutim, činjenica je da Rawls svoje ideje usmjerava prvenstveno na američko društvo.

»Nikada u našoj povijesti nije bilo razdoblja u kojemu je sloboda političkog govora, a naročito zastupanje subverzivnih nazora, mogla biti ograničena ili zabranjena.«⁸⁵

Rawls ostaje dosljedan u svom stavu da jedino razložno obrazložena ustavna kriza, odnosno ona kod koje zakonodavstvo nema alternativni način spriječiti supstancijalne štete (kao npr. gubitak same slobode mišljenja i drugih osnovnih sloboda), osim ograničenjem slobode govora,⁸⁶ može omogućiti suspenziju slobode političkog govora, ali samo privremeno i s ciljem da se osnovne slobode zaštite.

U tom ćemo kontekstu analizirati slučaj *Trump vs. Twitter* vodeći računa o svim specifičnostima navedenog slučaja, a posebice o tome kako društvene mreže, pa tako i Twitter, ne spadaju pod regulativu Prvog amandmana.

4. Slobodan politički govor u slučaju *Trump vs. Twitter*

Kako nam je poznato,⁸⁷ Twitter⁸⁸ je 8. siječnja 2021. godine trajno suspendirao Trumpov profil (*@realDonaldTrump*).⁸⁹ Twitter kao razloge suspenzije navodi »veličanje nasilja i opasnost od daljnjeg poticanja nasilja«, čime se Trump ogriješio o politiku platforme koja se, kako je navedeno na njihovim stranicama, protivi svakom obliku govora mržnje.⁹⁰ Iako je Trump ukidanje profila doživio kao suspenziju slobode političkog govora, a protiv čega je podignuo i tužbu,⁹¹ sud sa sjedištem u San Franciscu je u svibnju 2021. godine odbacio sve optužbe navodeći kako ukidanje profila *@realDonaldTrump* nije protivno zaštiti slobode govora prema Prvom amandmanu Ustava Sjedinjenih Američkih Država.⁹² To nije nikakvo iznenađenje s obzirom na to da privatni i poslovni subjekti, pa tako i Twitter kao i sve ostale društvene mreže, nisu pod regulativom Prvog amandmana. Američki je ustavnopravni poredak po tom pitanju vrlo specifičan, jer dok država ima vrlo sužen prostor ograničenja slobode govora, dotle privatni i poslovni subjekti imaju pravo – prema svojim propisima i regulativama – ograničiti slobodu govora svojim korisnicima, pa čak i posve zabraniti komunikaciju, što se na kraju Trumpu i dogodilo. Promjenom vlasničke strukture na Twitteru, Trumpu je profil ponovno aktiviran iako ga više ne koristi, a jedan od razloga je i Trumpova društvena mreža

Truth Social, koju je pokrenuo 2022. godine. Međutim, Truth Social ne može se mjeriti s Twitterom, gdje je Trump prije suspenzije imao preko 88 milijuna pratitelja.⁹³ Napuštanje neke društvene mreže, a pogotovo ako ste istu koristili kao sredstvo komunikacije u političkoj kampanji, nije jednostavno. Zato i ne postoji nekoliko Facebooka, Twittera ili TikToka.⁹⁴ Stoga je u ovom kontekstu vrlo teško primijeniti poznati citat iz eseja Kathleen Sullivan iz 1995. godine:

»Ako Random House odbije moj rukopis, mogu ga prodati Simon & Schusteru. S druge strane, ako vlada zabrani moj roman, možda ću se morati preseliti u Francusku.«⁹⁵

Međutim, ako vas »izbace« s društvenih mreža, a javna ste osoba, postavlja se pitanje: gdje se možete »preseliti«, a da biste na tako jednostavan i jeftin način svoje političke poruke mogli slati milijunima pratitelja?

Da situacija s društvenim mrežama nije jednostavna, pogotovo ako ih službeno koriste državni i javni službenici, pokazuje nam i slučaj *Knight Institute vs. Trump*.⁹⁶ Riječ je o tužbi koja je podnesena protiv Trumpa i njegovih suradnika zbog isključivanja sedam građana (tj. pratitelja profila) s Trumpova

80

Vidi više u: Samuel Garrett Zeitlin, »Rawlsian Jurisprudence and the Limits of Democracy«, *Perspectives on Political Science* 50 (2021) 4, str. 278–288, ovdje str. 284, doi: <https://doi.org/10.1080/10457097.2021.1950488>.

81

Američki građanski rat, a provodili su se slobodni izbor.

82

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 316.

83

J. Rawls, *Politički liberalizam*, st. 316.

84

Vidi više u: S. G. Zeitlin, »Rawlsian Jurisprudence and the Limits of Democracy«, str. 284.

85

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 316.

86

Ibid., str. 317.

87

Vidi više u: B. Duignan »January 6 U.S. Capitol attack«.

88

Vidi više o Twitteru u: »X. Microblogging service«, *Encyclopedia Britannica* (25. 1. 2023.). Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/Twitter> (pristupljeno 26. 1. 2023.).

89

Osim na Twitteru, Trumpu su trajno suspendirali profile i na drugim društvenim mrežama (npr. Facebook i Instagram).

90

Jan Wolfe, »U.S. judge dismisses Trump's lawsuit challenging his Twitter ban«,

Reuters (6. 5. 2021.). Dostupno na: <https://www.reuters.com/world/us/us-judge-dismisses-trumps-lawsuit-challenging-his-twitter-ban-2022-05-06/> (pristupljeno 12. 12. 2022.).

91

Mike Scarcella, »Trump fights Twitter ban at U.S. appeals court«, *Reuters* (14.11.2022). Dostupno na: <https://www.reuters.com/legal/trump-fights-twitter-ban-us-appeals-court-2022-11-14/> (pristupljeno 12. 1. 2023.).

92

Jan Wolfe, »U.S. judge dismisses Trump's lawsuit challenging his Twitter ban«.

93

Ibid.

94

Vidi više u: Thomas Hochmann, »Why Freedom of Expression is Better Protected in Europe than in the United States«, *Journal of Free Speech Law* 2 (2022), str. 63–86.

95

Ibid., str. 85. Vidi više u: Kathleen M. Sullivan, »Free Speech and Unfree Markets«, *UCLA Law Review* 42 (1995) 4, str. 949–966, ovdje str. 954.

96

Vidi više u: Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država, »Knight First Amendment Institute, et al. v. Donald J. Trump, et al., No. 18-1691 (2d Cir. 2020)«, *Law.justia.com* (9. 7. 20219). Dostupno na: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca2/18-1691/18-1691-2020-03-23.html> (pristupljeno 14. 12. 2022.).

službenog Twitter profila. Kako je navedeno u tužbi, građani (tj. pratitelji profila) isključeni su s profila jer su kritizirali Trumpovo predsjedništvo i njegove politike. Donesena presuda glasi:

»Prvi amandman ne dopušta javnom službeniku koji koristi račun na društvenim mrežama u službene svrha isključivanje osoba iz inače otvorenog online dijaloga jer su izrazili stavove s kojima se dužnosnik ne slaže.«⁹⁷

Ovaj je slučaj važan jer se njime potvrđuje da su profili javnih dužnosnika, prema Prvom amandmanu, »javni forumi«. To znači da javni službenik ne može ograničiti slobodu govora pratitelju na društvenoj mreži, dok društvena mreža to može napraviti jer nije pod regulativom Prvog amandmana.

S obzirom na navedeno, okvir za našu raspravu sadržava nekoliko pretpostavki koje treba uzeti u obzir: (a) suspendirana osoba javni je službenik, tj. političar; (b) suspenzija je provedena 8. siječnja 2021. godine, napad na zgradu Kongres 6. siječnja 2021. godine, a objave – koje se odnose na navedeni slučaj – datiraju od sredine prosinca 2020. godine do suspenzije; (c) profili javnih službenika na društvenim mrežama zapravo su »javni forumi«; te (d) suspenziju slobode političkog govora provodi ne-politički subjekt (tj. Twitter) naknadno – uz punu podršku zakonodavstva, odnosno suda.

U slučaju *Trump vs. Twitter* možemo uočiti kako Twitter nije suspendirao Trumpov profil odmah nakon »spornih« objava, nego tek nakon što je dan/datum spomenut u objavama (6. siječnja 2021.) prošao, odnosno nakon što se dogodio napad na zgradu Kongresa. Ovdje više nije riječ samo o izgovorenim/napisanim političkim porukama koje bi spadale pod slobodu političkog govora, nego i o neposrednim nezakonitim radnjama koje su potaknute i Trumpovim objavama na Twitteru. Iako je vrlo problematično dokazati povezanost između objava i izvršenog napada, Povjerenstvo Zastupničkog doma odlučilo je proslijediti Trumpov slučaj Ministarstvu pravosuđa radi daljnje istrage potencijalnog kaznenog progona za četiri zločina, uključujući urotu protiv Sjedinjenih Američkih Država i poticanje pobune.⁹⁸ Činjenica je da Trump nije izričito uputio svoje »pratitelje« na nezakonita djela, no može se zaključiti da je njegov »političko zapaljiv jezik« jasno sugerirao da bi bilo opravdano napasti zgradu i članove Kongresa – kako bi spriječili Bidena u preuzimanju vlasti.⁹⁹ Međutim, spada li »političko zapaljiv jezik« pod slobodu političkog govora?

Za Rawlsa je svaki politički govor po prirodi opasan.¹⁰⁰ No može li opasan politički govor biti shvaćen kao obično kazneno djelo? Vidjeli smo ranije kako Rawls ne prihvaća presudu u slučaju *Brandenburg vs. Ohio* (1969.), kojom se dopušta suspenzija slobode političkog govora u slučaju da je »zagovaranje usmjereno poticanju ili stvaranju neposrednih nezakonitih radnji te je vjerojatno da će potaknuti ili izazvati takvu radnju«. ¹⁰¹ Za Rawlsa, poticanje na subverziju ili revoluciju podrazumijeva političku argumentaciju (tj. politički sadržaj), koja treba biti zaštićena kao slobodan politički govor. Osim toga, Sadurski navodi kako regulacija (tj. suspenzija) političkog govora također može biti pokušaj uklanjanja političkih suparnika iz javnosti – bez obzira jesu li iznesene izjave opasne ili ne. Takvi su motivi za zabranu govora *prima facie* nelegitimni.¹⁰² Toga je i sâm Rawls svjestan, pa sukladno tome postavlja, kako smo vidjeli, vrlo stroge uvjete (npr. razložna ustavna kriza) za suspenziju slobode političkog govora.

Povjerenstvo Zastupničkog doma navodi kako se 6. siječnja 2021. godine, po prvi put u američkoj povijesti, dogodilo da jedan predsjednik odbija pri-

hvatiti svoju ustavnu dužnost, tj. mirnim putem prenijeti vlast na novoizabranog predsjednika.¹⁰³ Govorimo li ovdje o razložnoj ustavnoj krizi? Rawls bi Trumpovo ponašanje proglasio nerazložnim, ali ne zbog izloženog sadržaja na Twitteru, već zbog odbijana deliberacije i nastojanja da svoje viđenje istine nametne svima. U politici, inzistiranje na cjelovitoj istini nespojivo je s demokratskim građanstvom i idejom legitimnog prava.¹⁰⁴ Gledajući iz perspektive političkog liberalizma, možemo zaključiti da Trump nije iskazao spremnost priznati terete suđenja, a upravo deliberacija ili vijećanje pretpostavljaju mogućnost promjena u političkom mišljenju kroz javne rasprave s drugim građanima.¹⁰⁵

Gore navedeno povezano je i s Trumpovim nepovjerenjem u demokratske strukture, a koje se očitovale i u činjenici da je političku kampanju velikim dijelom zasnivao kritizirajući postojeći politički sustav, kao i sâm proces izbora.¹⁰⁶

»Naš je cilj obrana integriteta izbora. Nećemo dopustiti da nam korupcija ukrade ovako važne izbore ili bilo kakve izbore. I ne možemo dopustiti šutnju – da bilo tko ušutkava naše birače i proizvodi rezultate.«¹⁰⁷

Kada je riječ o izbornim procesima, Rawls navodi kako su rezultati slobodnog izbornog procesa prihvatljivi samo ako su ispunjeni nužni uvjeti pozadinske pravednosti, dok je u demokratskom režimu važno i to da ispunjenje tih uvjeta bude javno priznato. Bez javnog priznanja da se pozadinska pravednost održava, građani mogu postati ogorčeni, apatični i cinični, a takvo stanje duha vodi korupciji koja je u politici mnogo ozbiljniji problem nego u drugim dijelovima društva.¹⁰⁸

U slučaju *Trump vs. Twitter* uvidamo kako su oba aktera zanemarila deliberativne kapacitete građana. U demokratskom društvu, smatra Rawls, bitno je međusobno prepoznavanje građana u pogledu posjedovanja deliberativnih kapaciteta, što zapravo znači da građani imaju i prava i mogućnosti, ali i spo-

97

Ibid.

98

Usp. Kevin Breuninger, Dan Mangan, »Jan. 6 House committee releases final report on Trump Capitol riot investigation«, *Cnbc.com* (23. 12. 2022). Dostupno na <https://www.cnbc.com/2022/12/22/trump-capitol-riot-jan-6-committee-issues-final-report.html> (pristupljeno 12. 1. 2023.).

99

B. Duignan »January 6 U.S. Capitol attack«

100

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 316.

101

Ibid., str. 307.

102

W. Sadurski, *Freedom of Speech and Its Limits*, str. 26.

103

Kevin Breuninger, Dan Mangan, »Jan. 6 House committee releases final report on Trump Capitol riot investigation«.

104

J. Rawls, *Pravo narodâ i »Preispitivanje ideje javnog uma«*, str. 152.

105

Ibid., str. 158.

106

Pritom je posebno kritizirao glasovanje putem pošte, a koje je uvedeno zbog COVID-19 pandemije.

107

»Remarks by President Trump on the Election«, *Trumpwhitehouse.archives.gov* (5. 12. 2020). Dostupno na <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-election/> (pristupljeno 15. 1. 2023.).

108

J. Rawls, *Politički liberalizam*, str. 323.

sobnosti za sudjelovanje u političkim raspravama. Budući da je Trump odbio priznati rezultate provedenih demokratskih izbora (tj. smatrao je da su predsjednički izbori namješteni), te s obzirom na trajno ukidanje Trumpova profila i transformaciju Twittera iz pozicije »javnog foruma« u »politički forum« koji donosi odluke u ime građana, možemo zaključiti da su oba aktera zanemari-la građanina kao samozakonodavca. Dakle, kao onog koji može samostalno donositi političke odluke (npr. prestati pratiti Trumpov profil na društvenim mrežama, sâm odlučivati o tome jesu li izbori provedeni regularno ili ne).

Međutim, možemo li Twitter ili bilo koju drugu društvenu mrežu zamisliti kao neku vrstu idealnog samozakonodavca koji – na svoj specifičan način (gašenjem profila, brisanjem objava koje nisu u skladu s regulativom društvene mreže i sl.) – ima pravo uskratiti podršku nekom političaru? Za Rawlsa je idealni samozakonodavac onaj koji ima pravo, ali i moralnu dužnost uljudnosti, uskratiti podršku političaru ako se on ogriješio o javni um, odnosno ako je poništio ideju razložnosti.¹⁰⁹ Međutim, dok idealni samozakonodavac zagovara određeni politički sadržaj (tj. određene političke vrijednosti), Twitter ili bilo koja druga društvena mreža trebala bi funkcionirati kao javni forum, virtualni prostor, nepristrani i besadržajni okvir unutar kojeg građani mogu prakticirati slobodu govora. Naravno, ovdje nije riječ o apsolutnoj slobodi govora – kada je riječ o slobodi političkog govora, neutralnost i nepristranost trebale bi biti maksimalne. Međutim, danas svjedočimo da države – nedemokratske i demokratske – traže od društvenih mreža reakcije, određene sankcije, pa čak i uklanjanje neprimjerenog (?) političkog sadržaja.¹¹⁰ S obzirom na to da je zaštita slobode političkog govora temeljna razlika između demokratskih i nedemokratskih sustava, otvara se pitanje njihove intrinzične razlike jer ako demokratski (tj. liberalno demokratski) sustavi ne dopuštaju kritiziranje, osporavanje i negiranje svojih temeljnih političkih vrijednosti, možemo li uopće govoriti o postojanju slobode političkog govora u demokracijama? Ili je tu na djelu tzv. »panika elita«,¹¹¹ koja ne dopušta čak ni nužnu i opravdanu kritiku postojećeg sustava, a s ciljem da se sustav očuva čak i pod cijenu slobode govora ili u američkom slučaju pod cijenu Prvog amandmana? Iako društvene mreže u američkoj ustavnoj pravnoj tradiciji nisu, kako smo naveli, pod regulativom Prvog amandmana, ipak bi trebale, barem kada je riječ o slobodi političkog govora, usvojiti idejnu misao koja je sadržana u ideji Prvog amandmana.

Prvi amandman za Rawlsa, kako navodi Freeman, u svojoj zaštiti slobode vjeroispovijesti, govora i okupljanja, štiti temeljne demokratske slobode, slobodu savjesti i slobodu mišljenja – upravo zato što one pružaju osnovu za javni um. Naime, sloboda političkog govora, koja uključuje javne rasprave o ustavu i samoj demokraciji, ne bi bila moguća bez slobode mišljenja. Ako bi se narod, kako navodi Freeman, referirajući se na Rawlsa, pokušao odreći tih sloboda radi drugih vrijednosti, to bi bilo ustavno samoubojstvo i uništavanje najosnovnijih obilježja demokratskog društva.¹¹²

5. Zaključak

Promišljati o slobodi političkog govora u (liberalnoj) demokraciji postavlja ogromne izazove pred samu (liberalnu) demokraciju. Ovdje je riječ o klasičnom paradoksu tolerancije koji se u doba interneta i društvenih mreža još i dodatno komplicira. Vidjeli smo da je Vijeće Europe postavilo ograničenje slobodi političkog govora u smislu da je govor slobodan sve dok svojim sadr-

žajem ne štetiti demokraciji. To zapravo znači da same vrijednosti demokracije, sadržajno, postavljaju ograničenja slobodi političkog govora. Rawls, kako smo vidjeli, ne zastupa takav stav. On želi da sloboda političkog govora bude ekstenzivna do krajnjih granica te da ima priliku i mogućnosti ukazivati na sve manjkavosti i nedostatke u (liberalno demokratskom) političkom sustavu – kako bi se oni, na dobrobit svih članova društva, korigirali.

U Rawlsovoj filozofiji, javni službenici, političari i suci najpozvaniji su promicati sadržaje javnog uma, pa sukladno tome i sloboda političkog govora u njihovim slučajevima ima i dodatnu težinu. U tom kontekstu, slučaj *Trump vs. Twitter* postaje zanimljiv okvir za testiranje Rawlsove pozicije po pitanju slobode političkog govora koja, kako smo vidjeli, ne prihvaća čak ni presudu *Brandenburg vs. Ohio* (1969.). Kada političari (tj. javni službenici), kako navodi Rawls, koriste slobodu političkog govora kojom osporavaju i/ili negiraju vrijednosti demokracije, zagovaraju revoluciju i subverziju, tada na scenu dolazi ustav i suci kao čuvari ustava. Njihov je zadatak razotkriti elemente nerazložnosti u slobodnom političkom govoru. Sucima je to zakonska dužnost, a građanima dužnost uljudnosti. Kada su u društvu prisutne i zakonske dužnosti i dužnost uljudnosti, onda postoji i korelacije legalnosti i legitimnosti, a sloboda političkog govora nije ugrožena.

Dakle, to nije zadatak prenositelja sadržaja, tj. u ovom slučaju Twittera. Naime, neovisno o tome što je ovdje riječ o Twitteru, kao privatnom poslovnom subjektu izuzetom iz Prvog amandmana, on i dalje djeluje, kao i sve ostale društvene mreže, među ostalim, i za artikulaciju političkih sadržaja, pa stoga ovdje također treba biti maksimalno neutralan. S obzirom na kronologiju događaja, vidimo da je Twitter onemogućio Trumpu komunikaciju s pratiteljima tek nakon napada na zgradu Kongresa. Međutim, do toga je došlo ne zbog sadržaja njegovih objava, nego zbog posljedica do kojih su sadržaji doveli.

Da je Rawls kojim slučajem svjedočio mogućnosti slobode političkog govora na internetu, smatramo da bi ostao dosljedan svom duboko liberalnom uvjerenju da se sloboda političkog govora – čak i u radikalnijim, subverzivnijim oblicima – treba zaštititi, vjerujući da su demokratske strukture i institucije postojane i snažne te da mogu izdržati i (virtualnu) slobodu političkog govora u punini.

109

Možemo pretpostaviti da se Trump ogriješio o javni um, pogotovo zato što je za vrijeme trajanja napada na zgradu Kongresa podržavao napadače, što zasigurno nije u skladu s idejom javnog uma koja nam predstavlja »moralne i političke vrijednosti koje trebaju određivati odnos ustavne demokratske državne vlasti prema svojim sugrađanima, kao i njihov odnos jednih prema drugima«. Usp. J. Rawls, *Pravo narodâ i »Preispitivanje ideje javnog uma*«, str. 152.

110

Istraživanje pokazuje kako je Facebook samo u zadnjoj četvrtini 2020. godine uklonio preko 26,9 milijuna sadržaja koji su se ogriješili o »Community Standards« (tzv. »Standardi Facebook zajednice«) o govoru mržnje, dok ih je više od 97 % detektirala umjetna inteligencija. Slični su podatci i za YouTube i za

Twitter. Nikada u povijesti nijedna vlada nije bila u stanju provesti takvu kontrolu nad onim što je pročitano, napisano ili podijeljeno među ljudima u stvarnom vremenu. Vidi više u: Jacob Mchangama, *Free speech. A History from Socrates to Social Media*, Basic Books, New York 2022., str. 365.

111

Lee Clarke, Caron Chess, »Elites and Panic: More to Fear than Fear Itself«, *Social Forces* 87 (2008) 2, str. 993–1014, doi: <https://doi.org/10.1353/sof.0.0155>.

112

Samuel Freeman, »Political Liberalism and the Possibility of a Just Democratic Constitution«, *Chicago-Kent Law Review* 69 (1994) 3, str. 619–668, ovdje str. 663.

Marita Brčić Kuljiš

John Rawls and the Freedom of Political Speech

Case *Trump vs. Twitter*

Abstract

*Free political speech – understood as (1) the right to publicly criticize the government, (2) the right to represent theories and ideologies that are contrary to the ruling one, (3) the right to advocate political and institutional changes, etc. – is the speech that enables a fundamental distinction between democratic and non-democratic systems. As part of the discussions on free political speech, the discussions related to the very content of the freedom of political speech that incites rebellion against the political order are particularly important; they advocate racism, hate speech or, for example, the disclosure of state secrets. In this context, we will open a discussion about the freedom of political speech in Rawls's political liberalism with special emphasis on the idea of the public reason, and so that the discussion does not remain at the level of theoretical analysis, we will analyze Rawls's understanding of the freedom of political speech additionally through the case of *Trump vs. Twitter*.*

Keywords

public reason, political liberalism, John Rawls, reasonable, freedom of political speech, *Trump vs. Twitter*